

В. І. Карабан, д-р філол. наук, проф.,
А. В. Карабан, канд. філол. наук, асист.,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка (Україна)

УЗУСНІ ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

На основі розмежування мовних та немовних причин застосування перекладацьких трансформацій виокремлюється їх новий тип – узусно зумовлені трансформації, зазначається їх відмінність від інших типів мовних трансформацій, наводиться їх визначення та опис із прикладами і робиться спроба їх класифікації.

Ключові слова: українсько-англійський переклад, мовно та немовно зумовлені перекладацькі трансформації, класифікація, узусна трансформація.

У науці класифікація об'єктів дослідження може здійснюватися на різних підставах за ознакою, що є суттєвою для поділу досліджуваних об'єктів. Як зазначають фахівці з таксономії (див, наприклад, [Рузавин, 1977, 28]), найбільше значення має природна класифікація, заснована на розподілі об'єктів та відповідних ним понять на підставі спільності та істотності тих ознак, які їм притаманні. У перекладознавстві існуючі класифікації перекладацьких трансформацій переважно базуються на такій їхній характеристиці, як мовний рівень. На цій підставі розрізняють лексичні, граматичні, стилістичні та змішані перекладацькі трансформації (див., наприклад, [Комиссаров, 1990, 170; Латишев, 1981, 96]). Така класифікація у багатьох випадках є корисною, але вона не враховує те, що мова – явище багатоаспектне, і складається не тільки з мовної системи, а й представлена також мовною нормою, мовно-комунікативними параметрами та таким важливим аспектом, як мовний узус (про це див., наприклад, [4]), який виступає у мовному представленні цільового тексту останнім "фільтром", що регулює перекладацьке мовлення (див., наприклад, [Губская, 2011, 43]). Тому класифікацію перекладацьких трансформацій доцільно здійснювати не тільки на підставі мовно-системних характеристик, а й на інших підставах, зокрема, виокремлюючи мовно та немовно зумовлені трансформації, оскільки саме мовний матеріал є основою будь якого мовленнєвого продукту, якими є оригінал та переклад.

Враховуючи саме важливість мовного аспекту перекладу, можна запропонувати класифікацію перекладацьких трансформацій, що базується на не менш, а навіть більш важливих, ніж мовні рівні, мовних характеристиках, зокрема, на мовних аспектах, що представлені у цільовому тексті (про це див., зокрема, [Базылев, 2005, 78–79]). Таким чином, перекладацькі трансформації можна класифікувати на основі розбіжності систем вихідної та цільової мов, відмінності мовних норм, особливостей мовно-комунікативних параметрів пропозицій мовленнєвих актів та на підставі розбіжностей узусів двох мов, задіяних у перекладі (про деякі недоліки існуючих перекладацьких трансформацій див. [Карабанова, 2000, 8–15]). З усіх аспектів вихідної та цільової мов найважливішим з погляду остаточної обробки тексту перекладі нам видається саме узусний аспект, тому класифікація трансформацій, заснована на узусному аспекті, дозволяє охопити усю картину трансформацій, яким піддається вихідний текст під час перекладу. Це дозволяє побачити не тільки трансформації, зумовлені розбіжностями систем пари мов, мовної норми та мовно-комунікативного представлення смислу оригіналу у цільовому тексті, а й ті трансформації, які зумовлені відмінностями узусів вихідної та цільової мови.

Оскільки "систематизація та класифікація об'єктів дослідження не тільки певним чином підсумовує наші знання, а й слугує важливим евристичним засобом для формулювання нових наукових знань" [Рузавин, 1977, 28] (В.К. – *переклад наші*), то класифікація перекладацьких трансформацій на основі характеру мовних аспектів вихідного та цільового текстів, що охоплює всі аспекти мови, які представляють смисл оригіналу у тексті перекладу, дозволяє ширше та глибше осягнути весь трансформаційний бік перекладу та точніше пов'язати між собою мовні та немовні аспекти перекладу і прагматичніше сформулювати прикладні галузі перекладознавства, пов'язані, наприклад, із методикою викладання перекладу чи критикою перекладу або й зі створенням досконаліших систем комп'ютерного перекладу, де враховані усі зазначені види перекладацьких трансформацій, у тому числі ще й зовсім недостатньо досліджені зумовлені узусними розбіжностями трансформації.

Отже, з погляду мови перекладацькі трансформації можна розділити на такі, що зумовлюються розбіжностями мов у широкому сенсі терміну мова, та такі, які зумовлюються немовними причинами (зокрема, художньо-естетичним та цензурними причинами, різницею в інформаційних запасах носіїв вихідної та цільової мов, різницею у культурах носіїв вихідної та цільової мов, різницею у психології носіїв вихідної та цільової культур тощо). Дослідники перекладу ще раніше зазначали, що узус цільової мови вносить певні корективи у мовне оформлення цільового тексту, проте не ставили питання про виокремлення трансформацій, зумовлених розбіжностями між узусами вихідної та цільової мов (про дефініцію та характеристики узусу стосовно перекладу і його роль у перекладі див. [8; 9; 10]).

Оскільки у перекладацькому мовленні задіяно принаймні чотири аспекти мови – мовна система, мовна норма, мовно-комунікативна інформація та узус, то слід розрізнити принаймні чотири типи мовних перекладацьких трансформацій залежно від характеру аспекту мови, який зумовлює необхідність трансформацій, тобто мовно-системні (розбіжності систем мов, задіяних у перекладі), мовно-нормативні (розбіжності у мовних нормах), мовно-комунікативні (розбіжності у розподілі інформації у мовленнєвому акті на відому (тему) та нову (рему) (цей аспект стосовно перекладу докладно досліджено у [Черняховская, 1976])) та узусно зумовлені трансформації (розбіжності в узусах двох мов).

Відповідно, можна виокремлювати такі види мовно зумовлених перекладацьких трансформацій: 1) ті, що зумовлені розбіжностями мовних систем (відсутність певних частин мови, моделей речень, граматичних категорій слів тощо, наприклад: Тут *зимно*. – *It is cold in here*), 2) ті, що спричинені розбіжностями мовних норм (різні норми сполученості слів, порядок слів у словосполученні та реченні тощо, наприклад: Я побачила, як жінка енергійно махає мені рукою. – *I saw the woman waving frantically at me* (тут англійська мовна норма зумовлює використання об'єктно-дієприкметникової конструкції, а не підрядного додаткового речення), 3) ті, що викликані розбіжностями мовно-комунікативного членування пропозицій мовленнєвих актів (місце теми та реми різних видів у пропозиції мовленнєвого акту тощо, наприклад: *Лише тут* можна знайти

таку свободу. – Such freedom can be found *only here.*), 4) ті, що зумовлені розбіжностями узусів двох мов (вживання слів різних частин мови, різних моделей речень тощо у мовленні, наприклад: На такий вид цікаво дивитися. – This is an interesting view to look at.) та 5) змішані мовно зумовлені трансформації, де в різних комбінаціях поєднуються трансформації, зумовлені розбіжностями у різних мовних аспектах, наприклад: Твоїй збоченій голові таке властиво. – That would be something your perverse mind would suggest (тут спостерігаються розбіжність систем мов – зміна структури речення, відмінність мовних норм – заміна предикативного прислівника на складний дієслівний присудок would suggest, мовно-комунікативне розходження – зміна позиції рематичної частини та різниця узусів – заміна іменника *голови* на *mind*).

Зрозуміло, що у перекладах переважно застосовуються більше змішаних перекладацьких трансформацій, ніж трансформацій, зумовлених розбіжностями у лише одному мовному аспекті, тобто, різницею або у мовно-системному, або мовно-нормативному, чи мовно-комунікативному, або ж на узусному аспекті.

Міжмовні трансформації у перекладі використовуються для досягнення адекватності цільового тексту вихідному тексту, що передбачає й відповідність перекладацького мовлення узусу цільової мови. В авторському та перекладацькому мовленні елементи вихідної та цільової мов використовуються відповідно до узусних норм у межах мовленнєвих одиниць – мовленнєвих актів, які також характеризуються певними умовами їх вживання. Тому це дозволяє описувати умови вживання мовних елементів у мовленнєвих актах та самих мовленнєвих актів у мовному спілкуванні. Такі умови менш ригористичні, ніж мовні правила та мовні норми і можуть формулюватися у ймовірнісних термінах, наприклад, як узусні регулярності. Найменш формалізованими є умови вживання мовних елементів у таких типах мовленнєвих актів, як констативи, промісиви та директиви, тоді як в експресивах та декларативах умови вживання мовних елементів більш детерміновані. Наприклад, такий декларативний мовленнєвий акт, як судовий вирок, регламентується правовими нормами, а локути-

вна складова експресива-прощання обмежена певними майже ритуальними мовленнєвими формулами (реченнями), що містять стало вживані мовні елементи.

У перекладацькому мовленні його норма зумовлена переважно двома головними мовними чинниками – мовно-системною правильністю та узусною нормою мовлення (а у художньому перекладі, нормами художнього мовлення). Кожна мова характеризується особливостями свого узусу, тобто, використанням мовних елементів у мовленнєвих одиницях та самих мовленнєвих одиниць (мовленнєвих актів). А оскільки нормою мовлення у будь-якому оригінальному творі та його перекладі є узус, тобто, і оригінал, і переклад створюються на основі узусу як останнього фільтру прийнятності мовлення для мовної спільноти, то саме узус цільової мови зумовлює застосування у перекладі узусних трансформацій через особливості норм узусу двох задіяних у перекладі мов. Саме в узусі – у мовленнєвих актах під час мовлення – виявляється смисл, який повинний передаватися у перекладах.

Ми розуміємо узусні трансформації як перекладацькі трансформації, зумовлені розбіжностями узусів мовних елементів та/або мовленнєвих одиниць вихідної та цільової мов. До останнього часу узусні трансформації не виокремлювались в окремий тип перекладацьких трансформацій, оскільки перекладознавці переважно не розрізняли власне мовно-системні трансформації, які зумовлені розбіжностями систем вихідної та цільової мов, та узусні трансформації через недооцінювання ролі узусу у створенні цільового тексту. Зауважимо, що для перекладознавства також важливим є те, що узус повинен розглядатися в межах одиниць мовленнєвої діяльності – мовленнєвих актів, оскільки одиницею і перекладу як діяльності, і мовленнєвої діяльності автора вихідного тексту є саме мовленнєвий акт.

Слід розрізняти узусні перекладацькі трансформації відмінні та мовно-системні трансформації (тобто, зумовлені особливостями систем вихідної та цільової мов, як, наприклад, у наступному прикладі, де у перекладі англійською мовою через відсутність у системі мови предикативних прислівників та ергативної конструкції речення спостерігається заміна структури речення та

частиномовна транспозиція: Мені холодно. – I am cold (тут причиною цієї трансформації не виступає жодний узусний чинник).

Нам невідомі праці у вітчизняному та зарубіжному перекладознавстві, де б виокремлювалися та розглядалися узусні перекладацькі трансформації та їх види. Наприклад, Олійник А.Ю. [12, 12] лише побіжно згадує про "перетворення, що здійснюються для досягнення узуальності", але зовсім не торкається питання їх класифікації. У словнику перекладацьких термінів теж говориться про задіяність узусу у перекладі [13, 16], проте ніде не згадується необхідність класифікації узусних перекладацьких трансформацій. Разом із тим, таке дослідження суттєво уточнює картину трансформаційного аспекту перекладу і доповнює (власне, вичерпує) його характеристику. Слід зазначити, що аналіз узусних перекладацьких трансформацій стосується усіх видів перекладу, у тому числі й машинного перекладу, мовні моделі якого нерідко хибували через ігнорування узусного аспекту вихідної та цільової мов. Тому, на наш погляд, вивчення узусних трансформацій може дати новий поштовх власне мовним моделям машинного перекладу та теорії перекладу взагалі і вченню про трансформаційний аспект перекладу, зокрема.

Далі ми розглянемо узусні трансформації на прикладі перекладів з української мови англійською мовою. Для вивчення узусних трансформацій найбільше підходять корпуси паралельних текстів (оригіналів та їх перекладів), а також засновані на корпусах паралельних текстів контекстуальні корпусні словники, наприклад, онлайнний багатомовний словник Glosbe [14] (саме з нього й узяті переважна більшість наведених прикладів, а деякі приклади вилучені з онлайнних багатомовних контекстуальних корпусних словників Reverso Context [15] та Linguee [16] із власним перекладом російськомовних прикладів українською мовою), які дають можливість вивчати співвідношення реального узусу у вихідних та цільових текстах.

Узусна перекладацька трансформація – це зміна або зміни перш за все у пропозиції мовленнєвого акту у перекладі порівняно з вихідним мовленнєвим актом, що відбуваються через розбіжності у предметному або ситуативному узусі мовних елементів та/або самих мовленнєвих актів, наприклад: Якщо застосовувати всі ці поради, це принесе величезну користь. – All this

advice, if applied, would yield tremendous benefits. Тут спостерігаються такі узусні трансформації: заміна інфінітивного словосполучення "якщо застосовувати" на дієприкметникове словосполучення *if applied* (оскільки в англійському мовленні не вживається сполучення сполучника *if* із інфінітивом), а також введено складний модальний присудок із дієслово *would* у значенні можливості, яка присутня у смислі вихідного речення. Разом із тим, у цьому прикладі є й перекладацькі трансформації, зумовлені розбіжностями систем та норм двох мов, зокрема, заміна словоформи поради на *advice*, яке в англійській мові не має форми множини.

У перекладі спеціалізованих текстів також використовуються узусні трансформації, проте їх кількість значно менше через незначну відмінність спеціалізованого мовлення від загальнонародного узусу. Такі трансформації заслуговують окремого дослідження на матеріалі перекладів текстів різних галузей науки та техніки.

Далі буде зроблена перша спроба до наближення вирішення питання класифікації узусних трансформацій, що ускладнюється проблемою розмежування зумовлених системно-мовними розбіжностями між ВМ та ЦМ та власне узусних трансформацій. На нашу думку, узусні трансформації можна класифікувати на основі різних аспектів пропозицій мовленнєвих актів (лексики, морфології та синтаксису) і спочатку виокремити прості та комплексні узусні трансформації. Простими трансформаціями є зміни одного елементу або характеристики пропозиції, тоді як останні є поєднанням кількох їх змін у перекладеному мовленнєвому акті.

Значна кількість узусних трансформацій представлена лексичними, граматичними та лексико-граматичними трансформаціями. Серед узусних трансформацій слід обов'язково зазначити вживання типово англійської моделі речення (із агентивним неживим підметом та метафоричним дієсловом) у перекладі українського мовленнєвого акту із обставиною (це може бути обставина часу, причини, місця тощо) на початку (як правило) речення: *Минуло місяця було опубліковано два поглиблених дослідження цієї проблеми. – Last month saw the publication of two in-depth studies of the issue; У доповіді також згадується про численні алергічні реакції, викликані присутністю тварин у домі. – The report also mentions the many allergic reactions caused by household pets. Ви-*

користання цієї трансформації зумовлено типовою поширеністю такої моделі англійського речення (із персоніфікованим підметом та метафоричним присудком) в англійському узусі та її дуже великою обмеженістю у використанні в українському мовленні.

Додавання слова або словосполучення є ще одним видом узусних трансформацій. Так, для перекладу словосполучення *дедали гучнішим* в англійському мовленні вживається редуплікація порівняльної форми прикметника, що теж можна вважати узусною трансформацією: Звук ставав *дедали гучнішим*. – The sound got *louder and louder*; Де мені спати? *Where am I supposed to sleep?*; Подібно до легкого вітерцю або прохолодного напою у *снеку*, доброта і великодушність відсвіжують нас. Like a gentle breeze and a cool drink on a hot day, kindness and goodness are refreshing.

Антономічні трансформації також нерідко бувають саме узусно зумовленими: Та з часом я пошкодував, що *не проявив мужності*, аби робити те, що правильне. – But I later came to regret *my failure to follow through* on what I knew to be right.; Якщо *не поливати* квіти, вони помруть. – *Failure to water* plants will cause them to die.; Що робити, коли ми *не дотримали* своєї обіцянки? – If we *have failed to keep* our word, what should we do?; Але така тактика зазвичай *не спрацьовує*. – But that tactic has usually failed; Він *промовчав*. – He *didn't say anything*.; Я просто відчув, що негарно буде *змовчати*. – It just didn't feel right *not to say something*.; То тоді, мабуть, тобі *варто було змовчати*. – Well, then perhaps you *shouldn't have said anything*.

Іноді узуси двох мов різняться вживанням лише одного слова і у такому разі ми маємо справу з лексичними узусними трансформаціями: Але трохи далі від них зовсім інша *картина*. – But a bit further away from them it's a different *story*.

Трансформації, пов'язані із різницею у сполучуваності слів, можна у багатьох випадках також вважати узусними. Зокрема, це зумовлено відмінностями у сполучуваності іменників із початковими формами дієслова у двох мовах (в англійському мовленні значно більшою є кількість іменників, які можуть сполучатися з інфінітивом), наприклад: Антарктида – єдиний материк на Землі, де управління ведеться лише за міжнародною угодою. – Antarctica is the *only continent on earth to be completely governed* by an international agreement.

Те ж стосується й уживання англійського інфінітива у функції обставини мети, коли в українському мовленні застосовується прийменниково-іменникове словосполучення: Секретаріат уже запропонував Поштовій адміністрації ООН розпочати підготовку до випуску марки ООН у 1997 году *на відзначення* п'ятдесятої роковини Комісії. – The secretariat has already requested the UN Postal Administration to begin preparations for a UN stamp in 1997 *to commemorate* the Commission's fiftieth anniversary.

Морфологічні узусні трансформації передбачають заміну морфологічної форми слова у вихідному реченні на іншу форму його відповідника у цільовому реченні, наприклад: Тільки хижаки дивляться прямо в *очі*. – Only predators look straight in the *eye*. В *нашій* [кількох країн – *В.К.*] ліберальній *демократії* у нас є видимість демократії. – In *our liberal democracies*, we have a semblance of democracy. Тут у першому прикладі форма множини українського іменника замінена відповідно англійського узусу на форму однини англійського іменника *eye*, а у другому прикладі – форма однини українського іменника на форму множини англійського іменника.

Можна також виокремити такий вид узусної трансформації, як додавання слова або словосполучення у перекладі з української мови англійською мовою: *Я людина слова*. – *I am a man of my word*. У цьому прикладі відповідно до англійського узусу іменник *word* вжито з означенням *my*. У наступному прикладі спостерігається узусна трансформація заміни слова на словосполучення: *Я не люблю чужих дітей, я ніколи не навчала дітей і я не вмію співати*. – *I do not like other people's children, I've never taught children, and I can't sing*.

Слід зазначити, що узусна трансформація додавання слова або слів у перекладі англійською мовою не є частотною, тому, наприклад, приклад, що наводиться нижче – це один із небагатьох випадків, коли український мовленнєвий акт лаконічніший за англійський: *Це приємна пісня*. – *This is a nice song to listen to*. Тут у перекладі експліковано імпліцитний в українському мовленні лексичний елемент *для слухання*.

Доволі частотна протилежна узусна трансформація – вилучення певних мовних елементів із речення – спостерігається у та-

кому прикладі: Яка мова, якщо це взагалі станеться, буде наступною "лінгва франка" сучасного світу замість англійської? – What language, if any, will displace English as the world's lingua franca? Тут в англійському перекладі замість повного українського умовного речення вжито еліптичне умовне речення, що типово саме для англійського мовлення. У наступному прикладі в англійському перекладі відповідно до узусної норми відсутній відповідник українського *це*: Що мені зараз потрібно – це селяни. – What I need now are peasants.

Особливо часто такі узусні трансформації застосовуються у перекладі українських часток англійською мовою, наприклад: Офіційно книга *так і* не була видана. – The book was never officially published.; Він казав, що буде мені писати, але *так і не написав*. – He said he would write to me, but he hasn't.

У перекладах англійський відповідник української частки нерідко вилучається через значно меншу кількість часток в англійській мові, наприклад, відповідник частки *це* (про переклад *це* та інших українських часток див. [17; 18]): Чому ти *це* не вийшла заміж? – Why haven't you got married? Ми маємо *це* й інші обмеження. – We have further limitations.

Перестановка слова у пропозиції або члена речення (у перекладі нижче це сполучне слово *therefore*, яке в англійському мовленні може вживатися не лише на початку пропозиції, а й у середині її) також може бути узусною трансформацією: Тому справжня запорука демократії – це освіта. – The real safeguard of democracy, therefore, is education.

Через різне членування та позначення часу в українській та англійській мові у певних реченнях з позначенням часу (як у прикладі нижче стосовно пізнього вечору) спостерігається узусна трансформація заміни іменника на позначення часу: Завтра пізно *ввечері* я зустрічаю подругу на автобусній станції. – Tomorrow *night* I'm to meet my friends at a coach station. Тут узусна трансформація застосована через різне позначення вечірніх відтинків часу: те, що в українському мовленні позначається як "вечір *або* пізній вечір", в англійському мовленні позначається як *night*, словниковим відповідником якого може бути й "ніч", і "пізній вечір".

В українському та англійському мовленні для позначення інтенсифікації стану або дії узус передбачає у певних випадках вживання різних інтенсифікаторів-прислівників або й прикметників, як у наступних прикладах: Мені *дуже* потрібно поговорити з тобою. – I *really* need to talk to you.; Лікарю, мені це *дуже* потрібно. – I *really* need it, Doctor.; Мені *дуже-дуже* потрібно поговорити із ним. – I got a *real bad* need to talk with him. Тут замість українського "дуже" в англійському реченні вжито *really*, а замість редуплікації "дуже-дуже" – англійське словосполучення "real bad".

Узусні трансформації спостерігаються й у випадку замін словосполучень в англійському перекладі. Так, в усіх наведених нижче прикладах в українських реченнях використовується іменникове словосполучення "позбавлення волі", тоді як в англійських перекладах нерідко використано зовсім інші переклади, а не його словникові відповідники "imprisonment" та "incarceration": Його заарештували і судили. Вирок – 40 років *позбавлення волі*. – He was arrested, convicted and sentenced to 40 years *in prison*.; Але, погодьтесь, самé лише *позбавлення волі* не змінить людину. – However, *incarceration* alone cannot rehabilitate a prisoner.; Переслідування послабилися, а вироки з *позбавленням волі* було замінено на штрафи. – Persecution eased, and *prison* sentences were replaced by fines.; Мій вирок – п'ять років *позбавлення волі*, а протягом наступних п'яти років я втрачав деякі громадянські права. – My sentence – five years' *detention* plus a further five years during which I would lose some rights as a citizen.; У 1989 році одного проповідника-євангеліста зі США засудили до 45 років *позбавлення волі*. – In 1989, one U.S. evangelist was sentenced to a *jail term* of 45 years.; У 18 років мене засудили до трьох років *позбавлення волі* за дотримання християнського нейтралітету. – When I was 18, I was sentenced to three years' *imprisonment* for maintaining neutrality.; Ось наш показник *позбавлення волі*. – Here's our *incarceration* rate.; Він отримав вирок 10 років *позбавлення волі*. – He was sentenced to ten years *in detention*.; Допомогу також отримують особи у *місяцях позбавлення волі*. – Another sort of people who have been helped are those *in prison*. Тут залежно від узусних традицій англійського мовлення та вузького і широкого контекс-

тів означене українське словосполучення замінюється на такі англійські відповідники, як in prison, prison (в означальній функції), jail term, prison sentence, in detention. Отже, українське словосполучення внаслідок узусної трансформації може бути замінене і на слово, і на словосполучення.

До синтаксичних узусних трансформацій належить, наприклад, зміна характеру вираженості підмета у перекладі: Тим ще ненародженим дитям був *Іван*. – *That unborn baby was John*. Тут лексика оригіналу та перекладу тотожня, а характер підметів, їх лексична вираженість та порядок різний – предикатив українського речення стає у перекладі підметом.

Різне вживання прийменників у двох мовах також може бути причиною застосування узусної перекладацької трансформації: *Через півгодини смерч підхопив величезне дерево і жбурнув його у повітря*. – *Half an hour later, a whirlwind snapped off an enormous tree and flung it through the air*.

Повнозначні слова також нерідко беруть участь в узусних трансформаціях. Це, зокрема, стосується транспозиції українських прислівників в англійські прикметники, наприклад: Із таким видом *приємно* прокидатися. – This is a *nice* view to wake up to.; На диво *приємно*. – *Surprisingly nice*.; Колись спілкуватися з моїми синами було *приємно*. – *Talking to my sons used to be pleasant*.; Із одного боку, це мені лестило, бо *приємно*, коли тебе вважають особливою. – *Part of me was flattered – it's nice when someone thinks you're special*.; Мені *приємно* повідомити, що існує також вебсайт, – *I'm pleased to say that there is now also a website*.

Розглянемо тепер комплексні узусні трансформації. Наступний приклад демонструє заміну підмета речення із одночасною відповідною перебудовою самого речення – із заміною простого поширеного українського речення, ускладненого дієприкметниковим зворотом, на англійське просте речення з однорідними присудками: *Допомагаючи людям у такий спосіб, я значно покращив навички спілкування і перестав зосереджуватись на собі*. *Helping others in this way has improved my communication skills considerably and has helped me to take my mind off myself*.

До комплексних (лексико-граматичних) узусних трансформацій належить і трансформація, зумовлена можливістю катафоричного займенника в англійському підрядному реченні часу. На відміну від українського мовлення, в англійському узусі дозволяється катафоричне вживання особового займенника третьої особи в складнопідрядних речень із підрядними часу та умови, тому у перекладі таких українських речень слід поміняти місцями антецедент особового займенника та займенник як у наступному випадку: Коли *Іван* увійшов, він поздоровався. – *When he came in, Ivan said hello.* Належність такої трансформації до лексико-граматичного виду узусних трансформацій зумовлена заміною українського іменника *Іван* на англійський катафоричний займенник *he*, тобто зміною лексико-граматичного розряду слова.

Заміна українського означального речення на англійський інфінітив – означення: Він не та людина, яка може зробити жінку щасливою. – *He is not a man to make a woman happy.* Така трансформація зумовлена тим, що в українському мовленні значно менше іменників можуть вживатися з початковою формою дієслова у функції означення. Комплексність трансформації полягає у застосуванні вилучення української дієслівної форми *може* та заміні синтаксично простішого елемента – словосполучення – на підрядне означальне речення. Нерідко саме комплексні узусні трансформації домінують у художньому перекладі через особливості узусів художнього мовлення різними мовами (у тому числі цілісні перетворення мовленнєвих актів).

Комплексні узусні трансформації нерідко застосовуються для перекладу емпатичних речень, оскільки для англійського та українського мовлення характерні відмінності у вживанні емпатичних засобів, наприклад: Ну й тяжка в тебе рука! – *You have a strong hand, I tell you!*

Заміна українського означального речення на англійський інфінітив означення у певних контекстах є типовою узусною трансформацією: Він не та людина, яка може зробити жінку щасливою. – *He is not a man to make a woman happy.* Така трансформація зумовлена тим, що в українському мовленні значно менше іменників можуть вживатися з початковою формою дієслова у функ-

ції означення. Комплексність трансформації полягає у застосуванні вилучення української дієслівної форми *може* та заміні синтаксично простішого елемента – словосполучення – на підрядне означальне речення. Нерідко саме комплексні узусні трансформації домінують у художньому перекладі через особливості узусів художнього мовлення різними мовами (у тому числі цілісні перетворення мовленнєвих актів).

Цілісна заміна пропозиції або її (суттєвої) частини іншою є ще одним видом комплексної узусної трансформації, наприклад: Отож не дивно, що дедалі більше дітей потрапляють на виховання в чужі родини. – Not surprisingly, increasing numbers of children wind up in foster care.

Вона, зокрема, спостерігається у перекладі так званих мовленнєвих формул. Наприклад, експресивний МА "Добрий день!/Доброго дня!" має, зокрема, такі англійські відповідники, як "How do you do?", "Good afternoon!" або "How's your day?", де останні не мають ідентичної з українською мовою пропозиції, і тому тут можна також формально говорити про узусну трансформацію. Але цілісне перетворення пропозиції мовленнєвого акту у перекладі може відбуватися не тільки у випадку мовленнєвих актів, а й змістовно складних пропозицій: Не грайте чужу роль. – Avoid acting out of character.; Не чіпай її! – You stay away from her!; На цей вид цікаво дивитися. – This is an interesting view to look at.

Типовим прикладом комплексних узусних трансформацій є переклад прагматичних ідіом як окремих мовленнєвих актів, що мають дещо або зовсім різні пропозиції: Із Днем народження! – Happy birthday!; По газонах не ходити! – Keep off the grass! Сплачуйте за проїзд! – Fares, please! Пропозиції таких ідіом можуть бути повністю відмінними – мати різний лексичний склад та різну синтаксичну структуру, і фактично їх можна трактувати як такі, що становлять сталі перекладні відповідники.

Узусні трансформації застосовуються у перекладі не тільки через розбіжності самих узусів української та англійської мов, а й через різну дію принципів та максимум спілкування цими мовами, зокрема, через більший спектр дії принципу ввічливості англомовного спілкування, коли для вираження ввічливості потрібно вводити у пропозицію у перекладі з української мови певні окремі слова, наприклад: Якщо щось буде потрібно, *відразу телефонуй*.

– If you need anything, *you can call (me) immediately*. Тут в англійському реченні введене типове для вираження ввічливості в англійському мовленні модальне дієслово *can*.

Слід зазначити, що проблема застосування узусних трансформацій стосується й перекладу текстів різних стилів/регістрів, зокрема, перекладу юридичних текстів, наприклад, міжнародних угод: Кожна держава-учасник *має право* запитати доповідь Генерального директора Виконавчій раді. – Each State Party *shall have the right* to request a report from the Director-General to the Executive Council. У подібних випадках в українському узусі прийнято вживати так звану форму "юридичного теперішнього часу" дієслова-присудка, тоді як в англійському узусі – сполучення модального *shall* з інфінітивом. Стилiстичнi узуснi трансформацiї передбачають, зокрема, заміну слова/словосполучення одного стилю (зокрема, літературного) на слово/словосполучення іншостильового контексту (зокрема, розмовного стилю) чи навпаки через відмінності в узусі, наприклад: Це не *одноразове завдання*. – It is not *once and done*.; Це *має не аби який сенс*. – This *makes perfect sense*.; Може, я хочу *підтягнути те, що вдається не дуже*. – Maybe I want to *strengthen my weaknesses*.; Якщо чесно, ідея не *дуже...* – *Just the fair, that's not a good idea*.; "Доброго дня!" – сказав хлопець професору. "*Hi!*", said the boy to the professor. – В останньому прикладі прийняте в українському узусі літературне вітання замінене на розмовне вітання, вживання якого можливе стосовно не тільки товаришів у студентській групі, а й професора в американському виші.

На нашу думку, саме у навчальних цілях доречно описувати процес перекладу у термінах перекладацьких трансформацій, адже саме так студенти можуть добре навчитися під час перекладу поводитися із мовним матеріалом. І саме із встановленням важливої ролі узусу у перекладі як останнього мовного фільтру відкриваються перспективи систематично та глибоко описати узусні перекладацькі трансформації як одні з найважливіших у досягненні адекватності перекладу та його природності.

Дуже важливим видається з'ясування того, з якими характеристиками узусів вихідної та цільової мов пов'язані узусні перекладацькі трансформації. У першому наближенні до постановки та

вирішення цієї проблеми можна зауважити, що узусні трансформації пов'язані з усіма основними характеристиками узусу – з узусальним та оказіональним уживанням лексичних, морфологічних, синтаксичних елементів та стилістичних засобів, з узусами спеціальних сфер мовленнєвої комунікації (юридичним, розмовним, художньо-літературним узусом тощо) тощо.

Важливим аспектом дослідження узусних трансформацій є обґрунтування вибору підстав для класифікації узусних трансформацій на типи та види, наприклад, якою може бути найзагальніший критерій таксономії таких трансформацій та на яких належних підставах здійснювати їх подальшу класифікацію.

Отже, поряд із перекладацькими трансформаціями, застосування яких зумовлене мовно-системними, мовно-нормативними та мовно-комунікативним розбіжностями слід виокремлювати узусно зумовлені трансформації, причинами використання яких є відмінності узусів вихідної та цільової мов. Оскільки узус цільової мови є останнім нормативним фільтром для забезпечення нормативності перекладацького мовлення, то такі трансформації заслуговують на широке та глибоке їх дослідження на матеріалі різноманітних корпусів паралельних текстів. Можна констатувати, що дослідженням узусних трансформацій вичерпується поле досліджень трансформаційного аспекту перекладу.

То чи варто досліджувати узусні перекладацькі трансформації? На нашу думку, їх дослідження доцільне й корисне принаймні з двох причин. По-перше, це дозволить значно уточнити роль узусу у досягненні адекватності перекладу, а, по друге, сприятиме вдосконаленню перекладацьких вмій та навичок студентів. Отже, дослідження узусних трансформацій має теоретичне та методичне значення.

Виокремлення та доведення наявності узусно зумовлених перекладацьких трансформацій не тільки доповнює дослідження трансформаційного аспекту перекладу та саму теорію перекладу у частині характеру мовних змін у цільовому тексті порівняно з вихідним текстом та націлює перекладознавчі дослідження на поглиблення вивчення узусних трансформацій, а й має значні методико-навчальні імплікації щодо вишівської підготовки перекладачів у плані поглибленого навчання студентів узусу цільової мови та доповнення навчального плану для перекладачів курсами

перекладу, пов'язаними із вивченням та застосуванням узусних трансформацій у перекладі та редагуванням перекладів.

Перспективами подальшого дослідження застосування узусних трансформацій є чітке їх відокремлення від мовних трансформацій, зумовлених розбіжностями систем мов, задіяних у перекладі та глибокий аналіз узусних трансформацій у перекладі художніх та спеціалізованих текстів. Також важливим видається здійснення їх повної несуперечливої таксономії та встановлення і докладний опис усіх типів та видів таких трансформацій. Вивчення узусних трансформацій не тільки розширює та поглиблює уявлення про трансформаційний аспект перекладу і дозволяє опрацювати методичні аспекти їх застосування у навчанні перекладу, а й сприятиме подальшій розробці алгоритмів автоматичного перекладу, оскільки узусна сторона перекладу раніше цілеспрямовано і глибоко не вивчалася, що заважало успішному моделюванню мовного та мовленнєвого (і, ширше, прагматичного) плану перекладацької діяльності людини. Теоретичні імплікації та практичне значення запропонованої класифікації перекладацьких трансформацій ще очікує подальших досліджень та докладної і об'єктивної оцінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рузавин Г.И. Логика и аргументация // Г.И. Рузавин. – Москва: Издательское объединение "ЮНИТИ", 1977. – 351 с.
2. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): учебник для институтов и факультетов иностранных языков // В.Н. Комиссаров. – М., 1990. – 253 с.
3. Латышев Л.К. Курс перевода (эквивалентность перевода и способы ее достижения) // Л.К. Латышев. – М.: Международные отношения, 1981. – 246 с.
4. Уровни языка и языковая норма. Основные признаки, характер, темпы изменения, типы и виды языковой нормы. Кодификация, система, норма, узус. // Режим доступа https://studopedia.ru/15_80972_urovni-yazika-i-yazikovaya-norma-osnovnie-priznaki-harakter-tempi-izmeneniya-tipi-i-vidi-yazikovoynormi-kodifikatsiyasistema-norma-uzus.html (Дата звернення 31.10.18). – Назва з екрана.
5. Губская Т.В. Теория и практика перевода: переводческие трансформации // Т.В. Губская. – Орск: Изд-во Орского гуманитарно-технологического института, 2011. – 121 с.
6. Базылев В.Н. Обусловленность переводческих трансформаций // В.Н. Базылев. – Вестник ВГУ, Серия "Лингвистика и межкультурная коммуникация", № 1, 2005. – С. 75–79.
7. Карабанова О.О. Переводческие трансформации как понятие и явление : дис. канд. филол. наук: 10.02.20 / О.О. Карабанова. – Москва, 2000. – 166 с.

8. Карабан В.І., Карабан А.В. Узус і переклад: з чого та на що ми перекладаємо // В.І. Карабан, А.В. Каарабан. Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія. Педагогіка. Психологія. – Випуск 34, 2017. – С. 52–56.

9. Карабан В.І., Карабан А.В. Узусологія перекладу // В.І. Карабан, А.В. Карабан. Мова і культура (Науковий журнал). – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. – Вип. 19. – Т. I (181). – 504 с. (С. 379–386).

10. Карабан В.І., Карабан А.В. Узус як регулятор норми перекладацького мовлення. // В.І. Карабан, А.В. Карабан. Осінні наукові читання. XXII Міжнародна науково-практична конференція (28 вересня 2018 р.). – Ч. 4. – Вінниця, 2018. – С. 16–23.

11. Черняховская Л.А. Смысловая структура и перевод // Л.А. Черняховская. – М: Международные отношения, 1976. – 264 с.

12. Олейник А.Ю. Переводческие трансформации в текстовом дискурсе (на материале англо-русского и русско-английского публицистического перевода). // А.Ю. Олейник.: Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. – М, 2009. – 166 с.

13. Основные понятия переводоведения (отечественный опыт). Терминологический словарь. Раренко М. Б. (ред.) // М.Б. Раренко. – М: ИНИОН РАН, 2010. – 260с.

14. Glosbe // Режим доступу <https://glosbe.com/uk/en> (Дата звернення 22.09.18). – Назва з екрана.

15. Reverso Context // Режим доступу <http://context.reverso.net/translation/russian-english/> (Дата звернення 12.10.18). – Назва з екрана.

16. Linguee // Режим доступу <https://www.linguee.com/english-russian/translation/russian+to+english.html> (Дата звернення 11.10.18). – Назва з екрана.

17. Карабан В.І. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову // В.І. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 606 с.

18. Колодій Б.М. Відтворення функціональної семантики українських часток у перекладах англійською та французькою мовами : автореф. дис ... канд. філол. наук: 10.02.16 / Б.М. Колодій . – Київ : 2005. – 20 с.

Надійшла до редколегії 10.11.18

V. I. Karaban, Professor, Doctor of Sciences,

A. V. Karaban Candidate of Sciences,
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

LANGUAGE USAGE-DEPENDENT TRANSFORMATIONS

Based on the differentiation between linguistic and non-linguistic causes of using translation transformations, their new type – language usage-induced transformations – is singled out, and their specifics are noted in contrast to other types of linguistic-dependent transformations. Their definition is given, supplemented by their exemplified description, and an attempt is made to classify them.

Key words: *Ukrainian-English translation, linguistically and non-linguistically induced transformations, language usage transformation, classification.*

В. И. Карабан, проф., д-р филол. наук,
А. В. Карабан, канд. филол. наук, асист.
Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко (Украина)

УЗУСНЫЕ ПЕРЕВОДЧЕСКИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ

На основе разграничения языковых и неязыковых причин использования переводческих трансформаций выделяется их новый тип – узусно обусловленные трансформации, отмечается их отличие от других видов языковых трансформаций, приводится их определение и описание с примерами, а также делается попытка их классификации.

Ключевые слова: украинско-английский перевод, языково и неязыково обусловленные переводческие трансформации, узусная трансформация, классификация.

УДК 004.4

О. О. Ткаченко, канд. филол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

ПРО ЛОКАЛИЗАЦИЮ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕНИЯ

У статті розглядаються етапи локалізації програмного забезпечення. Аналізується програмне забезпечення, необхідне для успішної роботи перекладача.

Ключові слова: переклад, локалізація, програмне забезпечення.

На сьогодні все більшої актуальності набувають нові підходи, інструментарії перекладацької діяльності, спрямовані на досягнення точності та максимальної сприйнятності підготовленого тексту. Перекладач має свідомо обирати певну тактику, готуючи той чи інший продукт, працюючи з матеріалами різного призначення. Серед нових підходів можна назвати локалізацію програмних продуктів.

Поміркуймо, коли виникає потреба в такому підході і які його переваги порівняно зі звичним перекладом. З'ясуймо, що ж таке локалізація і чим вона відрізняється від власне перекладу.

У Вікіпедії зазначається, що локалізація – це переклад і культурна адаптація продукту до особливостей певної країни, регіону